

Fraxinus ornus:
pluimes, Bloemes
of Manna-es

Een bijbelse boom, of toch niet?

door Wil Hoppenbrouwers

Fraxinus ornus

**De meeste lezers zullen het bijbelse verhaal van de door-
tocht van de Joden in de Sinaïwoestijn wel kennen. De
episode over het neerdalende manna is wellicht een van
de meest wonderlijke van allemaal. Veel bronnen wijzen
de Manna-es aan als de bron van dit hemelse voedsel,
maar misschien ligt de waarheid iets genuanceerder.**

Nee, *Fraxinus ornus*, de Pluimes, kan niet de leverancier zijn geweest van het bijbelse manna, het hemelse brood dat God iedere ochtend uit de hemel liet neerdalen toen de Israëlieten, na hun vlucht uit Egypte, in de Sinaïwoestijn verbleven op hun tocht naar het Beloofde Land.

Over personen, plaats, handeling en tijd in het Bijbelverhaal bestaat veel discussie. Naar de herkomst van het manna is veel onderzoek gedaan.

Er is dan ook veel geschreven over de kwestie. Aan het waarheidsgehalte van het bijbelse verhaal wordt door wetenschappers zeer getwijfeld. De voedselbron manna was te gering om zoveel mensen zolang te voeden. Wellicht moet het manna hier als 'spiritueel Manna' worden gezien: het goddelijk voedsel dat zou leiden naar de onsterfelijkheid.

Wel juist is dat manna in het woestijngebied wel degelijk beschikbaar was en is, maar niet afkomstig van de Pluim- of Manna-es want die komt in het gebied van de Sinaï niet of nauwelijks voor. De ware leveranciers zouden

de *Tamarisk gallica* var. *mannifera*, de *Boswellia thurifera* (Wierookboom) of de *Albaga maurorum* (Kameeldoorn) kunnen zijn. Alle genoemde soorten, dus ook de Manna-es, hebben gemeen dat ze een zoet hars uitscheiden dat erg voedzaam is. Het bevat de suikers manitol en mannose. Dat laatste zit ook in relatief grote hoeveelheden in sinaasappelen, perziken en alle soorten bessen. Het manna kan vrij eenvoudig worden gewonnen en dat gebeurt op enkele plaatsen nog commercieel. Sicilië kent nog enkele grote Pluimesplantages.

Herkomst en standplaats

De Pluimes vinden we langs de randen van de Middellandse Zee, in de warmere delen van Midden-Europa, langs de zuidrand van de Alpen, in Italië, Turkije en Libanon. De boom is daar inheems. Hij groeit het best op zonnige rotshellingen, op kalkrijke grond met als buren Haagbeuken en Steeneiken.

Naamgeving

In de botanie wordt de soort *Fraxinus ornus* genoemd. *Fraxinus* betekent letterlijk: 'vuurschijnsel'. De naam zou gekozen zijn vanwege van het felle vuur dat de verbranding van het hout geeft. Maar *fraxinus* wordt ook vertaald met de begrippen als: 'es', 'lans', 'speer' of 'schip'.

'Es' is mogelijk afgeleid van 'as', vanwege de asgrijze kleur van de schors. Es zou ook afgeleid kunnen zijn van het Griekse woord *askē* wat speer of lans betekent. 'Lans' en 'speer'

Boeren maakten
vanaf de oudheid
gereedschappen
van de Es.

om de eigenschappen van esenhout: hard, taai en buigzaam. De soort was bijzonder geschikt voor de vroegere wapens. Boeren maakten er vanaf de oudheid gereedschappen van. Tegenwoordig wordt het hout vooral gebruikt voor stelen van hamers, spades, bijlen, honkbalknuppels en turntoestellen. En de vertaling 'schip' omdat van esenhout vroeger vaak schepen werden gemaakt.

De betekenis van *ornus* is: 'uit de bergen' of 'berges'.

De Nederlandse naam is Pluimes, maar hij wordt ook wel Bloemes of Manna-es genoemd.

Kenmerken van de pluimes

Essen behoren tot de familie van de Oleaceae, de Olijffamilie. Er zijn tenminste 65 soorten Essen, allemaal bomen of struiken die vaak verschillen in hoogte, bladvorm en bladkleur. De Pluimes is vaak een meerstammige loofboom die minder hoog wordt dan de Gewone es (*Fraxinus excelsior*). De Pluimes kan een hoogte bereiken van 8 tot 15 m. De koepelvormige kroon is wat afgeplat en ovaal/rond en heeft min of meer gedraaide takken. De schors is grijs en glad. De bladeren zijn blauwgroen van kleur, ongeveer 25-30 cm lang, zijn oneven geveerd, hebben twee tot vier deelblaadjes en één topblaadje. De blaadjes, 10 x 3,5 cm groot, hebben een smalle elliptische vorm, zijn fijn gezaagd en aan de onderzijde bedekt met wit of bruinachtig dons. De korte steel is vaak behaard.

De bloeiwijze is spectaculair. Grote roomwitte pluimen sieren de boom in mei en juni. De bloei is zo rijk dat het groen van de bladeren bijna onzichtbaar wordt. Dat komt omdat blad en bloem gelijktijdig uitlopen. De pluimen, waaraan de boom zijn naam dankt, staan in grote opstaande en overhangende trossen die tot 20 cm groot kunnen worden en ze geuren zoet als siringen. Uit de tweeslachtige bloemen ontwikkelen zich gevleugelde tongvormige dopvruchten van ongeveer 3 cm lengte met lancetvormige vleugels die tot het afvallen van de bladeren groen blijven. Daarna worden de trosjes bruin en vallen ze af.

Veel Essen, waaronder ook de Pluimes, worden bedreigd door een fatale ziekte: de essentaksterfte. De ziekte wordt veroorzaakt door een schim-

Fraxinus Ornus detail bloeiwijze

Fraxinus Ornus detail vruchtrossen

Veel Essen worden bedreigd door de Essentaksterfte

melinfectie. Een middel tegen deze fatale aandoening is nog niet beschikbaar. De infectie komt uit Oost-Europa. De bomen verliezen hun blad en laten vervolgens de bast vallen. Uiteindelijk sterft de gehele kroon af en is het 'einde verhaal'.

Niet alleen heeft het manna van de Pluimes een bijzondere boom gemaakt, ook de kwaliteiten van het essenhout spreken tot de verbeelding. De essencultus bij Germanen, Kelten en Grieken is ouder dan de eikencultus. De Vikingen werden Esmensen genoemd. Hun speren, heften van messen en boten waren van essenhout gemaakt en die gaven hen bijzondere macht. De lansen van de Griekse helden uit de Ilias en de Odyssee van Homerus waren van essenhout gemaakt. En Achilles doodde Hector tijdens het gevecht om Troje met een speer van essenhout. Ook in ons land nam de Es een belangrijke plaats in. Zo werd hij wel de wagenmakerboom genoemd, omdat het hout vanwege zijn taaiheid en hardheid werd gebruikt voor koetsen en wagens. Het loof werd hier in de oudheid als veevoeder gebruikt.

Sapwinning is arbeidsintensief

Vandaag de dag is de Pluimes vooral bekend vanwege de productie van commerciële manna. En omdat dat manna veel wordt verwerkt in medicijnen en voedingssupplementen is het wellicht interessant hier aandacht te besteden aan de winning van het manna.

De winning van het sap gebeurt exclusief op speciale plantages op het eiland Sicilië. Als de boom acht tot tien jaar oud is en de stam een doorsnee meet van 7-8 cm, kan het aftappen beginnen. Om manna te kunnen oogsten is droog en warm weer vereist. In juli en augustus, wanneer het blad niet meer verder uitgroeit, worden schuine sneden aangebracht op diverse plaatsen in het schors van de stam. Het uitvloeien van het sap begint onmiddellijk. Dat droogt snel en vormt grotere en kleinere druipvormen. Dit is de beste kwaliteit manna. Veel van

The Gathering of the Manna, ca. 1460-1470, anoniem

het sap blijft aan de stam kleven en wordt afgeschraapt. Ook het sap dat op de bodem terecht komt wordt verzameld, soms op tegels en oude dakpannen. De productie van manna op Sicilië staat sterk onder druk. De winning ervan is arbeidsintensief en de opbrengsten zijn relatief klein, zodat de telers nauwelijks nog winst kunnen maken.

Medicinaal wordt manna vooral als laxerend middel toegepast. Omdat het siroop een vriendelijk middel is, wordt het veel voor kinderen aangewend. Verder wordt manna verwerkt in medicijnen om de smaak van de werkende stoffen te camoufleren. Vanwege het zoete en voedzame karakter voegt men het toe aan voedingssupplementen.

Nederland

In Nederland en West-Europa wordt de boom al lang gekweekt en wordt hij vaak als sierboom toegepast. Het is een boom met een brede kroon die veel ruimte vraagt om goed tot zijn recht te komen. Voor plaatsen waar die omstandigheden er niet zijn, heeft men soorten gekweekt die kleiner, smaller en ronder zijn. De bekendste cultuurvormen zijn: *Fraxinus ornus* 'Anita' en 'Obelisk' die beide een slanke kroon hebben; *Fraxinus ornus* 'Arie Peters' die niet hoger wordt dan 8 m en de uit Hongarije afkomstige *Fraxinus ornus* 'Meczek' die een kogelronde vorm heeft en niet hoger wordt dan 6 m.

In het Arboretum vinden we de Pluimes in het mediterrane deel naast de cactuskas.

Winning van het manna.

Het sap droogt snel en vormt druipers.

Tenslotte nog enkele boerenwijsheden:

“Staat de eik voor de es in ’t blad: het zomerweer wordt schoon, niet nat.”

“Tooit de es zich voor de eik, regenstroom wacht weg en dijk.”

Nu maar gaan opletten of het waar is.

Geraadpleegde bronnen

- Johnson, O., e.a. (2007). Bomengids van Europa, ANWB, Den Haag
- Sijs, N.van der (ed.), (2010). Etymologiebank. Meertensinstituut, Amsterdam
- Diverse internetbronnen.